

алынған. Солардың 3 варианты баспада басылып халыққа инам етилди. Дәстанның хәзирги қолда бары тоғыз нұсқасы жазып алынғын. Мысалы: Дәстан 1960-жылы Қарақалпақ мәмлекетлик баспасында басылып шықты. Х.Тәжимуратов тәрәпинен таярланған хәм 1930-1934-жыллары атақлы бақсы Ешан Қосполатовтан жазып алған. Усы вариант «Ғәрип-ашық хәм Саятхан-Хәмре» дәстаны менен қосылып 1985-жылы қайта басылып «Қарақалпақ фольклоры»ның XIV томында шықты [11:136]. Қарақалпақ фольклорының 27-42 көп томлығында, Нөкис «Илим» баспасы 2011-жылғы басылымында «Ғәрип-ашық» дәстанының Амет Тарийхов вариантын Н.Камалов 1959-жылы жазып алған.

Усынан кейинги 57-66 көп томлығы, Нөкис «Илим» баспасы 2013-жылғы басылымында «Ғәрип-ашық» дәстанының Қазы Мәүлик варианты басылып шықты. 1927-жылы жазып алынған, араб имласынан көширген А.Хәбибуллаев. Хәзир усы үш вариант баспада басылып шықты хәм қалған алты варианты Өзбекстан Илимлер Академиясы Қарақалпақстан бөлими, қытапханасының қол жазба фондында сақлаулы турыпты.

Еле баспада басылып шақпаған 6 варианты бар хәм редакторланып баспаға таярланғанлығы менен қол жазба фондында сақлаулы тур. Бул қолжазба 1955-жылы Рейим Қайыпназаров тәрәпинен «Ғәрип-Шасәнем»

деген атама менен жазып алынған. 2004-жылы Баўетдинова Сәпиўра тәрәпинен баспаға таярланған.

Нагимов Кәрим жыраўдың қызы Замираның қолында сақланған вариантының көширмеси С.Бахадирова тәрәпинен жазып алынған. К.Медетов варианты бар, баспаға таярлаған А.Календерова. Нарбай Кошекенов варианты 1911-жылы жазып алынған. Жапақ бақсы Шамуратов варианты, А.Жамалов тәрәпинен жазып алынған варианты хәм Хабибназар Абутов вариантлары баспаға таярланыўы менен қалып кеткен.

Жуўмақ. Жуўмақлап айтқанда, усындай уллы бақсылардың минсиз хызметлери арқалы халық дәстанлары, халық намалары, халық қосықлары болған миллий мәдениет, әдебий, тарийхий мийрасларымыз сақланып қалынды. Бул дәстанлар белгили пидайы илимпазларымыз тәрәпинен бақсы, жыраўлардан ўақтында жазып алынып, баспада басып шығарылды хәм илимий айланысқа түсирди.

Бүгинги күни «Ғәрип-ашық» дәстанының қарақалпақша вариантларының мазмуны, сюжети, мотивлик уқсаслығы хәм өзгешеликлерин үйрениў, соның менен бирге басқа туўысқан халықлар версиялары менен салыстырмалы үйрениў изертлеўин күтип турған әхмийетли мәселелердин бири болып табылады.

Әдебиятлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзёевнинг халқаро бахшичилик санати фестивали очилишига бағишланган тантанали маросимдаги нутқ. / «Халқ сўзи», 2019 йил, 7-апрел.
2. Максетов Қ. Қарақалпақ халқының көркем аўызеки дәрәтпелери. – Нөкис: «Билим» 1996.
3. Диваев А.А. Алпамыс батыр. Сборник материалов для статистики Сыр-Дарьинской обл. том X. – Ташкент: 1901.
4. Дәўқараев Н. Шағармаларының толық жыйнағы 2-том. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 1977.
5. Пахратдинов Ә, Алламбергенов К, Бекбергенова М. XX әсир қарақалпақ әдебияты тарийхы. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 2011. 34-б.
6. Максетов Қ. Қарақалпақ халқының көркем аўызеки дәрәтпелери. – Нөкис: «Билим», 1996.
7. Максетов Қ. Қарақалпақ фольклористикасы. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 1989.
8. Максетов Қ. Дәстанлар жараўлар бақсылар. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 1992.
9. Алымов А. Қарақалпақ лиро-эпикалық дәстанлары. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 1983.
10. Максетов Қ., Тәжимуратов А. Қарақалпақ фольклоры. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 1979.
11. Максетов Қ. Қарақалпақ фольклористикасы. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 1989.

РЕЗЮМЕ. Қарақалпақ халқы ўзининг кечиб ўтқан тарихи йўлида кўпгина бадий йўлида халқ оғзаки ижодини яратиб, авлоддан авлодқа, оғзаки шаклда, устоз-шоғирд йўли билан ва ёзма китобий шаклда хәм етказиб келди. Ушбу мақолада аждодларимиздан мерос бўлиб қолған «Ғариб-ошиқ» достонининг халқ оғзидан, бахшилардан ёзиб олиниши, йиғилиши ва нашрда чоп этилиши ўрганилади. Ушбу бугунги фольклоршунослик илмида долзарб масалалардан бири ҳисобланади.

РЕЗЮМЕ. На протяжении своего исторического пути каракалпакский народ создавал множество художественных народных устных произведений, передавая их из поколения в поколение, устно, через учителей и учеников, а также в письменной книжной форме. В данной статье рассматривается запись, сбор и публикация эпоса "Гариб-ошик" унаследованного от наших предков, из уст народа и сказителей. Это один из важнейших вопросов в современной фольклористике.

SUMMARY. Throughout their historical journey, the Karakalpak people have created numerous artistic folk oral works, passing them down from generation to generation, orally, through teachers and students, and in written book form. This article discusses the recording, collection, and publication of the "Garib-oshiq" epic, inherited from our ancestors and passed down from the mouths of the people and storytellers. This is one of the most important issues in modern folklore studies.

ПОЭЗИЯДА ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ПИКІРЛЕРДИ БЕРІЎ УСЫЛЛАРЫ

В.М.Хайтбаева – ассистент оқытыўшы

Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: фалсафа ва адабиёт, Шарқ фалсафаси, адабиёт фалсафаси, бадий концепция, дидактик-фалсафий лирика, Махтумкули ижоди.

Ключевые слова: философия и литература, Восточная философия, философия литературы, художественная концепция, дидактико-философская лирика, творчество Махтумкули.

Key words: philosophy and Literature, Eastern Philosophy, Philosophy of Literature, artistic concept, didactic-Philosophical lyrics, the works of Magtymguly

Кириснў. Философия менен әдебият бир-бири менен тығыз байланыслы. Жәмийет, инсан хәм тәбият,

жаратылыс, дүнья, турмысты субъектив түсиндириў лирикалық қахарман позициясын аңлаў менен басқа

илимлерден ажыралып турады. Философия хэм әдебият бир-бирине жүдә жақын, бирак, мақсети, ұазыйпалары бирдей емес, әдебият басқа көркем өнер түрлері сыяқлы көркем образлар тилинде, философия болса анық конкрет мысаллар менен дәлиллекке өзі ишине алады. Бирак, философлар әдебий формадан пайдаланыуы ҳаққында Томас Мордың «Утопия», Жан Жак Руссоның «Эмил яки тәлим ҳаққында» сыяқлы көплеген шығармалардан мысаллар менен дәлиллекке мүмкин. Айырым жазыушы-шайырлар тәрәпинен жазылған шығармаларда әдебият пенен философияның жүйи билинбестей бирлесип кеткени, оның предмет-нәрселердин мазмуны көркем образлар, поэтикалық усыллар арқалы берилиўин сезиўимиз мүмкин. Деген менен жоқары раўажланған әдебият бәркулла философиялық бағытта болады. Ол айырым орынларда философияның рационал формаларынан да терең хэм көркем (образлы) болыуы, көплеген сораўларды туўдырыуы, машқаланы кескинлестириўи, оның жаңа басқышларын көрсетиўи мүмкин.

Әдебиятлар анализи хэм метод. Әйемги антик дәўирдин данышпанлары, Шығыс әдебиятының уллы сөз зергерлері (Наўайы, Физулий, Мақтымқулы хэм т.б.) де дидактикалық әдебият арқалы әйемги философияны космос, дүнья, инсан, бахыт хэм әдалат, ҳақыйкат, жақсылық хэм гөззаллық ҳаққында пикирлекке ҳәрекет етеди.

Гомердин «Илиада» хэм «Одиссея»сы әйемги греклердин философиясынан илхамланып дөретилген. «Мифтен логосқа» яғный антик философия дидактикалық әдебият хэм көркем поэтикалық дөретиўшилик арқалы кирип келген» [4:8-36].

Батыс хэм Шығыс философиясы бәркулла көркем өнерге, әсиресе әдебиятқа мүрәжат етеди. Кант көркем өнерди ақыл-ойдың айрықша күши хэм инсан ой-пикири, дүньяға көзқарасының бир пүтинлигинин әжайып моделинин тийкары сыпатында баҳаласа, [5:330] Гегель «барлық идеяларды қамтып алыушы, ақылдың жоқары ҳәрекеті – эстетикалық ҳәрекет» деп хэм «рух философиясы эстетикалық философия» [3:212] деген пикирлері романтикалық панэстетизмнин пайда болыуына алып келди.

XIX әсирде жазыушы, шайырлар көркем әдебият хэм философияны бир-бирине жақынластырады. Батыс хэм Шығыс халықларының данышпан шайырлары дүнья әдебияты хэм философиясына үлкен тәсир көрсеткен көркем образларды, терең идеяларды, пикир хэм тәжирийбелерди жәмлекке, улыўмаластырыўға еристи. Олар өз шығармаларында улыўмалық философиялық машқалаларға кеўил бөлип, философиялық таллаўдың мәңгилик темасы болған инсан тәбиятының тереңликлерин ашып берди.

Әдебият философиясы – бул көркем әдебияттын поэтикалық кубылысының онтологиялық, эпистемологиялық, аксиологиялық, этикалық өзгешеликлерин үйренетуғын тараў. Философиялық жантасыўлар болса әдебий сын хэм әдебий шығарманы таллаўдың усылын кеңейтеди. Философиялық көзқарастан олардың мақсет хэм ұазыйпаларын туўры белгилекке хызмет етеди. «Сол мәниде, әдебият хэм философия инсаният тарийхы хэм даўамыйлығының улыўмалық өними, философиялық хэм көркем ойлаўдың уйғынлықта сәўленетуғын бир тутас нәтийжеси, бириниң барлығын, екіншисиниң зәўрлигин әлбетте талап етеуғын, өз ара тығыз байланыслы феноментал ҳәдийсе болып табылады. Бул

болса, көркем ойлаўды философия, философиялық идея хэм көзқараслардан айрықша, тығыз байланыслы болған бул ҳәдийселерди бир-биринен ажыратыўдың натуўры болатуғынлығы хэм унамсыз нәтийжелерге алып келиўи мүмкинлигинен дәрек береді» [6:35-38].

Орайлық Азия халықларының данышпан сөз зергерлериниң бай әдебий мийрасы бизге белгили. Онда дидактикалық, педагогикалық хэм философиялық бағыттағы үлкен көркемлик концепция жәмленген. Атап айтқанда Қорқыт ата, Соппаслы Сыпыра жыраў, Асан Қайғы, Доспанбет жыраў, Мүйтен жыраў хэм басқа да жыраў-шайырлардың терме, жыр-толғаўларында, Юсуп Ҳас Ҳажиб, Ахмет Югнакий, Хожа Ахмет Яссаўий, Ал Фарабий, Әлийшер Наўайы, Мырза Бабур, Хожа Ахрар, Абдулхалық Ғыждиўаний, Ибн Сина, Абдирахман Жәмий, Беруний, Физулий, Бедил, Омар Ҳайям, Мақтымқулы хэм т.б. дидактикалық-философиялық мийраслары буның айқын дәлили.

XIX әсирдеги карақалпақ классикалық әдебиятындағы шайырларының дөретиўшилигинде биз жоқарыда атап өткен данышпан қамусий шайыр-алымлардың гуманистлик, прогрессив идеялары, поэтикалық, көркем образ жасаў усыллары, философиялық көзқараслары сөзсиз тәсир жасады. Бул карақалпақ шайырларының дөретиўшилигиндеги Шығыс ойшылларының әдебий дәстүрлерин өзлестириўи, әдебий тәсир жасағаны әдебиятшы алымлар тәрәпинен изертленген еди. [7,8,9,10,11,12,15,16,17].

Талқылаў. Мақтымқулы XVIII әсирде түркмен халқының уллы данышпан шайыры, өзбек, карақалпақ хэм қазақ халықларының әдебиятларын бир-бирине жақынластырыўда, өз ара әдебий байланысларды кеңейтиўде жетекшилик ұазыйпасын атқарған үлкен әдебий тулғалардың бири болып табылады. Өйткени, XIX әсирдеги өзбек, карақалпақ хэм қазақ халықлары әдебияты тарийхына дыққат аўдарсақ, бул халықлардағы әдебий процесслерди Мақтымқулының поэтикалық ой дүньясының тәсирсиз көз алдымызға келтириў қыйын.

Қарақалпақ-түркмен әдебий байланыслары дегенде, ең алды менен Мақтымқулының шығармаларынан баслаўға туўра келеди. Мақтымқулының гуманистлик идеялары менен суўғарылған қосықлары, философиялық бағыттағы шығармалары, үгит-нәсият мотивиндеги лирикалары улыўма дәўирдин социал мәселелерин мәртлик пенен көтерип шыққан поэтикалық мийраслары көп жыллардан берли карақалпақ шайырларының дыққатын өзине тартып келди.

Мақтымқулы XVIII әсирдеги түркмен әдебиятында гражданлық лириканың ҳақыйқый шебери сыпатында тән алынған шайыр. Шайыр турмыстағы дәл усындай машқалаларға өз мүнәсибетин билдириў менен өзиниң халық тәрәпинде турғанлығын билдирип, халықлық мәпти қорғап лирикалық қосықлар дөретеди. Мақтымқулының қайсы бир шығармасын алып қарасаңыз да оның қайсы бир темаға жазылғанынан бийғәрез халық руўхы терең сәўленгенлигин көремиз.

Мақтымқулының дөретиўшилигинде «Көринер» («Гөрүнер») сөзи редиф болып келген бир қосығы бар. Онда шайыр заман, дәўир келбетин публицистикалық пафоста сөз етип, байлар, белгер тәрәпинен жәбир-жапа шеккен халықтың дәртін, муң-шерин жырлайды.

Мысалы:

Адам оглы, сейил қылсаң,
Дүнийеде дүкан гөрүнер,
Бу паныға назар салсаң,
Ювдарха жахан гөрүнер.

Жебир гөрүп, янан жанлар,
Чәре тапмаян дерманлар,
Дүнийеде чохдур умманлар,
Дөрт саны умман гөрүнер. [13:188]

Аббаз Дабыловтың да шығармаларының арасында Мақтымқулы поэзиясы менен үнлес келетуғын «Көринди» сөзи редиф орнында қолланылған үлкен бир қосығы бар. Мәселе бул жерде, хәр еки шайырдың шығармасында да бир қыйлы редифли уйқасқа ийе «көринди» сөзиниң қайталаныуында емес. Бул формал уксаслық болыуы мүмкин. Ең әхмийетлиси, бизиң дыққатымызды өзіне тартқан, усы еки шайырдың усы еки қосығында публицистикалық сыпат басым болып келиуі, дәуір, жәмийет, заман, халықтың басына түскен қыян-кески ўақыялар дидактикалық-философиялық бағыттағы уйғынласыуы менен көзге тасланады.

Мысалы;

Талай ата-баба өлген әрманлы,
Өлмей қалғанның да көз жасы қанлы,
Соларға зулым еткен дарлы, зинданлы,
Қанхор ханның жаман аты көринди.

Тап сондай жасанып турған жаўлардан,
Темир тордан, шым-шытырқай аўлардан,
Халқымыздың о жарланған ғаўлардан,
Аман өткен саламаты көринди. [1:208]

Бул қосықта Аббаз шайыр жасаған дәуірдің нәпеси, ең әхмийетлиси, шайыр көрген хәм бақлаған, жеке өмиринде басынан кеширген унамсыз кубылыстардың әдебий образы өз сәулелениуін тапқан. Егер де Мақтымқулының қосығында заманға болған наразылық кейиплери улыўмалық бағдарда берилген болса, Аббаз шайыр бул теманы белгили бир сиясий-жәмийетлик процесслер менен байланыстырады. Мақтымқулының темасын өзінше раўажландырады.

А.Дабыловтың «Болды», «Жақсы», «Келдим» редифли қосықтары Мақтымқулының қосықтарын еслететуғын көркемлик өзгешеликлерге ийе. Аббаз шайыр екінши жәхән урысы жыллары да қызғын батырлық, мәртлик хәм қахарманлық мазмундағы қосықтар дөретти. Шайырдың «Биз жеңемиз», «Нәмәрт жигит неге дәркар», «Кел» деп аталған қосықтары сол дәуірдің көркем жыры болып табылады.

Табакқа қол салдырғанша,
Жалғыз тыйын алдырғанша,
Душпанларға жол бергенше,
Ўатан ушын өлген жақсы.

Мийримсиз болып душпанға,
Ушырып күлин аспанға,
Шық жуқтырмай гүлистанға,
Жаўды ныпқырт еткен жақсы. [2:76]

Бул қосық қатарлары Мақтымқулының “Яхши” редифли қосығы менен үнлес келеди.

Хош гүнүнде хоштаплашып гезмәге,
Барышмаға, гелишмәге ят яғшы,
Гамлы гүнүң, галмагалың үстүнде,
Гардаш яғшы, доган яғшы, зат яғшы.

Халал ишле, ахыретден вехмиң бар,
Пақыры ынжытма, көңүл рехмиң бар,
Ашық айдар, азда-көпде пәхмиң бар,
Ақыл болсаң, сөзе гулак тут яғшы. [13:43]

Мақтымқулының “яхши” редифли қосығы дидактикалық, ақыл-нәсият тематикасындағы шығарма болып табылады. Инсаныйлықты, адамгершиликти улығлаў, жақсылықтың уллылығы, “жақсыға кәмал-менменге заўал” сыяклы пикир билдириў қосықтың тийкарғы мазмунын қамтыйды. Жақсылық пенен жаманлықтың пайда-зәлели хаққында пикир жүргизеди хәм жуўмақ шығарады. Қарақалпақ халқының урыс жылларындағы турмысы хәм сол жыллары пайда болған анаў яки мынаў халатлар, хәрекетлер кәлемге алынған.

А.Дабыловтың “Баҳадыр” дәстаны да әдебият тарийхында бийбаха шығармалардың бири болып, фольклорлық дәстүрлерди өзінде жәмлеў менен бирге, айырым қосық бәнтлериндеги уйқаслар, формалық уксаслықлар, сюжет бөлимлеринде дидактикалық көзқарастары Мақтымқулының дөретиўшилигиндеги пикир-көзқарастарына сәйкес келеди.

Нәтийжелер. Мақтымқулы лирикасының үлкен бир бөлимин философиялық хәм дидактикалық мазмундағы шығармалары курайды. Халық даналығын өзінде жәмлеген ақыл-нәсият қосықтары бир неше әсирлерден бери халқымыздың руўхый дүньясында жасап келмекте. Мақтымқулының барлық түркий халықлар арасында абырай-даңқының артыуы, халықтың кеўил дүньясына жақынлығы, сондай-ақ, халық арасында оның қосықтарының таралып яд болып кетиўиниң баслы себеплериниң бири, дидактикалық мотивлер, философиялық пикирлердің басым болыуынан керек деп ойлаймыз. Оның бир канша қосықтары халықлық ушырма сөзлерге, халық даналықтарына, афоризмлик қатарларға, хикметли сөзлерге айланып кеткен. Шайырдың тири ўақтында-ақ оның қосықтары түркий халықлар арасында кең тарқалған еди.

Жуўмақ. Дидактикалық хәм философиялық уйғынлықтағы қосықтар халықтың кеўлинен орын алып ғана қалмастан Мақтымқулыны өзіне устаз есаплаган туўысқан қарақалпақ халқының шайырлары да бул хикметлерди тереңнен үйренип, өз шығармаларында раўажландырды. Бул дәстүрди XIX әсирде Күнхожа, Әжинияз, Бердақ, Өтеш хәм т.б. халық шайырлары Мақтымқулының поэтикалық дәстүрлеринен илхамланса, XX әсирде А.Дабылов, Т.Жумамуратов, И.Юсупов хәм т.б. шайырлар дөретиўшилигинде даўам етти.

Улыўма алғанда XX әсирдеги қарақалпақ шайырлары А.Дабылов, Т.Жумамуратов хәм И.Юсуповтың Мақтымқулы дөретиўшилигинен илхамланған, оның дидактикалық-философиялық поэзиясынан тәжирийбе алған дөретиўши тулғалар болып табылады.

Әдебиятлар

1. Дабылов А. Шығармалары. III том. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 1972.
2. Дабылов А. Шығармалары. III том. – Нөкис: ҚМБ, 1959.
3. Гегель. Работы разных лет. в 2-х. Т. 2. – Москва: «Мысль», 1971.
4. Колесников А.С. Философия и литература: современный курс. // Серия «Мыслители», История философии, культура и мировоззрение. Выпуск 3. / К. 60-летию профессора А.С.Колесникова Санкт-Петербург: Санкт-Петербургское философское общества, 2000.
5. Кант И. Критика способности суждения. // Соч.: В 6. Т.М., 1969. – Т. 5.

6. Назаров Қ. Адабиёт фалсафасы. // «Жахон адабиёти», 2016, № 7.
7. Оразымбетов Қ. Хазирги карақалпақ лирикасында көркем формалардың эволюциясы хэм типологиясы. – Нөкис: «Билим», 2004.
8. Пахратдинов Ә. Рубайылар. // «Әмиўдәрйя», №2, 1966.
9. Сағитов И. Әдебият хэм дәўир. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 1988.
10. Жәрімбетов Қ. Қарақалпақ классик поэзиясында ғәззел жанры туўралы. // ӨзРИАКҚБ «Хабаршысы», №3, 1996.
11. Жәрімбетов Қ. Бердақтың нәсиятлары – бизиң руўхый ғәзийнемиз. – Нөкис: «Билим», 1998.
12. Қурамбаев К. Махтумқули – илхөм чашмасы. – Тошкент: «Тафаккур», 2012.
13. Мағтымғулы. Сайланан әсерлер. Ики томлук II. – Ашгабат: «Түркменистан», 1983.
14. Мағтымғулы. Сайланан әсерлер. Ики томлук I. – Ашгабат: «Түркменистан», 1983.
15. Мәмбетов К. Әжинияз. – Нөкис: «Билим», 1994.
16. Мәмбетов К. Өзбек хэм карақалпақ әдебий байланыслары. – Нөкис: «Билим», 1998.
17. Максетов Қ. Қарақалпақ әдебиятының туўыскан халықлар әдебияты менен байланысы. – Нөкис: «Қарақалпақстан», 1965.

РЕЗЮМЕ. Мақолада бадий адабиёт билан фалсафанинг боғлиқлиги, уйғунлиги хақида сўз юритилади. Дархақиқат, адабиётнинг бадий концепцияси фалсафа билан узвий боғланиб кетган. Мақолада Махтумқулининг поэтик аңаналари таҳлил қилинади. Махтумқулининг эстетик қарашлари, фалсафий хулосаларининг намуналари қорақалпоқ шеъриятида мавжудлиги хақида фикр юритилади. Махтумқули шеъриятидан озикланиши, бадий-эстетик дунёси, хаёт ҳақиқатини бадий акс эттириши хақида сўз юритилади.

РЕЗЮМЕ. В статье обсуждается связь и гармония между художественной литературой и философией. Действительно, художественная концепция литературы неразрывно связана с философией. В статье анализируются поэтические традиции Махтумкули. Существуют примеры эстетических взглядов Махтумкули, его философских выводов в каракалпакской поэзии. Обсуждается его питание поэзией Махтумкули, его художественно-эстетический мир и художественное отражение жизненной правды.

SUMMARY. The article discusses the connection and harmony between fiction and philosophy. Indeed, the artistic concept of literature is inextricably linked with philosophy. The article analyzes Makhtumkuli's poetic traditions. Examples of Makhtumkuli's aesthetic views and philosophical conclusions are reflected in Karakalpak poetry. It is said that he was nourished by Makhtumkuli's poetry, his artistic and aesthetic world, and his artistic reflection of the reality of life.

S.JUMAĞULOV PROZASINDA YUMORLIQ OBRAZDIN BIRINSHI BETTE JARATILIW

R.Kudiyarova – *assistent oqitwshi*

Ўјинияз атındaғи Нөкис мамлекетлик педагогикалиқ институти

Tayanch soʻzlar: yumor, monolog, dialog, peyzaj, detal.

Ключевые слова: юмор, монолог, диалог, пейзаж, деталь.

Key words: humor, monologue, dialogue, landscape, detail.

Kirisiw. Hár qanday talantlı jazıwshı obraz dóretiwde turmıstağı mayda-shúydeniń átirapında qalıp qoymastan, onıń eń áhmiyetli táreplerine dıqqat awdaradı. Bul bolsa, óz gezeginde jazıwshınıń talantı menen talǵamına, sheberligine sonıń menen birge dúnyaǵa degen kózqarasına baylanıslı. Tek usı jaǵdayda ǵana jazıwshı tereń mánige iye dóretiwshilik fantaziyası menen adam ómiriniń kártinasın jazadı. Bul kórkem obraz jaratıwda úlken rol atqaradı.

Shıǵarma tili jazıwshınıń talantlılıǵın, sheberligin belgilewshı tiykarǵı kriteriyalardıń biri bolıp esaplanadı. «Ádebiyat tilden baslanadı. Reńsiz kórkem súwret (súwretlew óneri), namasız muzika bolmaǵanıday, tilsiz ádebiyat ta bolmaydı», [5:64] – degen edi O.Sharofiddinov. Shınında da, til – kórkem ádebiyatnıń eń tiykarǵı elementi. Hár bir jazıwshı usı til hám onıń birliklerinen paydalanıp, kórkem shıǵarmada jámiyetlik turmıstağı, adamlar táǵdirindegi qanday da bir máselelerdi, problemalardı kóteredi. Usı problemalardı qozǵaw arqalı óziniń aytajaq bolǵan pikirin, basqasha etip aytqanda ideyasın, ózi jaratqan obrazlarǵa sińdirip bayanlap beredi.

Адебиетлар анализі. «Кóркem obraz – jazıwshı tarepinen dóretilgen shınlıq, turmıstıń sáwleleniwı yaǵnıy konkret, sonıń menen birge ulıwmalastırılǵan adam ómiriniń kartinası. Al usı ulıwmalastırıw jazıwshınıń tvorchestvolıq fantaziyası (bunı geyde «Vımisel» dep te júrgizedi. Bizińshe qıyal arqalı oydan shıǵarılǵan degen mánini ańlatadı) arqalıǵana júzege asadı yaǵnıy kórkem-óner dárejesine kóteriledi. Ádebiy shıǵarmanıń qaharmanları jazıwshıǵa tayar túrinde kelmeydi. Al,

ómirdiń ekshelip iriklenip dúzetilip, tolıqtırılıw arqalı ǵana kórkem formaǵa ótedi» [2:40-44].

Eger de jazıwshı jeke adamlardıń, adamlardıń ayırım toparların belgili bir klasstıń ózine tán tiykarǵı xarakterli belgileri menen ayırıqshalıqların súwretlep berse, ol kórkem ádebiy obraz esaplanadı.

Talqılaw. Ádebiyattanıwımızda kórkem obrazlar kóplep ushırasadı. Hár bir jazıwshı óz shıǵarmaların usı sıyaqlı obrazlar arqalı bayıtadı. S.Jumaǵulov shıǵarmalarında waqıya hám obrazlar birishi betten bayanlanıw jaǵdayı ushırasadı bul onıń kópshilik prozalıq shıǵarmalarına tán nárese. Waqıyalar birinshi bette berilse, álbette, sóylewshı tárepinen bayanlanıp berilgeninen derek beredi. S.Jumaǵulovtıń kóp ǵana yumorlıq prozalıq shıǵarmalarında waqıya birinshi betten bayanlanǵanıńnıń gúwası boldıq. Endi bolsa onıń yumorlıq mazmundaǵı gúrrinlerindegi obrazlardıń birinshi betten súwretleniw jaǵdayın analiz etemiz.

Jazıwshı shıǵarmasında óziniń aytajaq bolǵan pikirlerin hár qıylı usıllar menen jetkerip beriwge háreket etedi. Avtor shıǵarmasın óz sózi menen emes, al qatnasıwshı personajlardıń bir-biri menen sáwbeti yaǵnıy dialoglar menen de yáki bolmasa, olardıń ózlerin sóyletiw arqalı sol personajlardıń hár túrli psixologiyalıq jaǵdayların, kewil keshirmelerin, toǵanısların beriw yaǵnıy monologlar arqalı da, sonday-aq waqıyanı, qaharman obrazın súwretlewde peyzaj, portretten paydalanıw arqalı jetkerip berse ǵana haqıyqat sóz sheberine aylanadı. Sonday-aq jazıwshı óz sózin tuwra mánisinde emes, al kórkemlep, hár qıylı boyawlar menen boyap, kórkem súwretlew quralları hám